

A Teoréma és botrányai

BESZÉLGETÉS PIER PAOLO PASOLINIVEL

Pasolini — Teoréma. Pasolini — **Teoréma.** Szeptember eleje óta minden bizonnyal ez a név és ez a cím jelent meg legtöbbször a nyugat-európai filmlapok kulturális rovatainak hasábjain. Kétségtelen, hogy a Teoréma az utóbbi hetek mozi-szenzációja Olaszországban. A *Filmvilág* — a velencei fesztiválról közölt tudósításokban — beszámolt már Pasolini és filmje ellentmondásos velencei szerepléséről, ezért most csak nagyon röviden kísérlem meg összefoglalni az előzményeket.

AZ ELŐZMÉNYEK

Néhány héttel az idei velencei fesztivál megnyitása előtt Pasolini nagy cikkben indokolta meg, miért vesz részt mégis a seregszemlén, s miért nem csatlakozik a bojkott-felhíváshoz. A megnyitó előtt két-három nappal megváltoztatta elhatározását, s a fesztivál-ellenesek egyik vezéralakja lett Velencében. A *Teorémát* mégis levetítették a fesztiválpalotában, mert a producer — Franco Rossellini (a neves rendező unokaöccse) — ragaszkodott ahhoz, hogy a film versenyben maradjon. Az európai filmsajtó többszáz képviselőjével együtt szem- és fültanúi voltunk a Lido egyik luxus-hoteljének kertjében Rossellini és Pasolini harcias vitájának, amit arról folytattak, hogy ki sértette meg a jómodor és a szavahihetőség elemi szabályait — illetve ki sértette meg az elemi alkotói jogokat. (Előbbivel a producer vádolta a rendezőt — utóbbival a rendező a producert.) Nehezen szabadulhattunk attól a gyanútól, hogy az egész vita kicsit megrendezett; különösen azután, hogy a fesztivál-bojkottvezér Pasolini *Teorémája* két, elég jelentős díjat nyert a fesztiválon: egyik főszereplője, Laura Betti, a legjobb női alakítás díját, a film pedig megkapta az OCIC — a Nemzetközi Katolikus Filmkritika — nagydíját.

A PÜSPÖKÖK BIRALATA

Szeptember második felében rendezték meg a film római ősbemutatóját az Imperial Cinemában, (ahol addig a *Szegénylegények*-et vetítették) — s ez alkalommal újabb szenzáció-bomba robbant. Az *Osservatore Romano* — a Vatikán lapja — élesen megtámadta a filmet, az olasz püspöki kar bizottságot állított fel, amely azt a határozatot hozta, hogy a *Teorémát* megnézni „minden hívőnek tilos”, mert „negatív és veszélyes” és „mélységesen kétértelmű”; „egy homoszexuális viszonyt felhaborító módon ábrázoló”, erkölcstelen film. Az ügyészség betiltotta a vetítéseket, és Pasolini és Rossellini — akik néhány hete még egymással polemizáltak a Quattro Fontane hotel kertjében — most egymás mellett ülnek a vádlottak padján a velencei törvényszék előtt. (Hosszas vita után döntöttek úgy, hogy a pert nem Rómában, hanem Velencében kell lefolytatni, mert ott volt a film első nyilvános vetítése is.) A püspöki bizottság indoklásában egyebek között ez áll: „A film zavaros metafora, amelynek állítólag az a célja, hogy egy olyan valósággal való találkozás problémáját ábrázolja, amely a trascendentum szimbóluma akarna lenni; valójában azonban mélységesen fetőzött világosan felismerhető freudista és marxista eszmékkel; miközben a szerző — paradox módon — a vallásosság révébe akar eljutni, holott teljesen ellenkező irányba vezető úton indult el...”

A betiltó határozat valóságos tiltakozó-hullámot indított el. Antonioni — aki Amerikában forgat — táviratban biztosította együttérzéséről Pasolinit, s tiltakozott a film betiltása ellen; tiltakozó nyilatkozatot juttatott el az olasz hatóságokhoz a *Cahiers du Cinema*, s a *Positif* szerkesztősége, valamint a francia rendezők közül Jean-Luc Godard, Francois Truffaut, Jacques Rivette, Louis Malle, Robert Bres-

Terence Stamp és Anne Wiazemskij:
a misztikus vendég és a család kislánya

son, Jean Rouch; a nyugatnémet Alexander Kluge (a velencei Arany Oroszlán idei nyertese). Enno Patalas filmtörténész és sokan mások. Természetesen éles hangú cikkekben utasították vissza „a művészi szabadság durva megsértését” az összes baloldali lapok — többek között az *Unità*, a *Paese Sera*, az *Avanti!* —; amelyek rámutatnak, hogy a Vatikán prűd püspök-cenzorai azt a filmet zárták dobozba, amit éppen a Katolikus Filmkritikusok Nemzetközi Szövetsége tartott díjazásra érdemesnek...

E pillanatban még nem tudni, hogyan dönt a velencei bíróság; lapzártáig csak arról érkezett hír, hogy Pasolini és Rossellini kihallgatásával kezdetét vette a hivatalos procedúra.

A FILMRŐL — OBJEKTIVEN

A Pasolinivel folytatott beszélgetésre, amit a következőkben próbálunk reprodukálni, még a legújabb,

„szenzációs” fejlemények előtt került sor. Talán nem érdektelen, mit akart kifejezni, hogyan értelmezi saját — azóta olyan sokat vitatott — filmjét maga az író-rendező.

Előbb azonban magáról a filmről néhány szót. *Létay Vera* így írta le a *Filmvilágban*, a velencei fesztiválról küldött tudósításában a *Teoréma* cselekményét:

„Egy különlegesen szép, különleges vonzerejű fiatalember érkezik a dúsgazdag olasz nagyiparos család házába. A gyönyörű fiú iránt a család minden tagja olthatatlan szerelemre gyullad; a „minden”-t szó szerint kell érteni: a szolgálólány, a csinos mama, a jóképű, középkorú papa, a serdülő kislány és a kamaszfiú. Ez a szerelem felkavarja mindannyiuk életét, megalázkodnak a vendég előtt, az megkönyörül rajtuk, és sorban egymásután *mindenkinek* odaadja magát. Elérkezik a búcsú napja. A vendégnek távoznia kell. A család élete összeomlik, ráébrednek, hogy életük e jelképes, megvilágosító látogatás előtt értelmetlen volt, s a film, mint valami tézis levezetését, egyenként megmutatja sorsuk vég-ső csődjét. A szolgáló visszamegy a falujába s csodatévő szent lesz (némi iróniával ábrázolva „mennymenettelét”), a mama belezuhan a nimfomániába, a fiú az akció-fesztetbe, a kislányon titokzatos mervegörcs vesz erőt, kórházba szállítják, a papából kihuny a magántulajdon szenvedélye, odaadja a gyárát a munkásoknak, s miután lehetetlennek látja, hogy a látogató elveszett szerelmét más fiatalemberrel pótolja, a forgalmas pályaudvaron levetkőzik anyaszült meztelenre és ordítva rohan a sivatagba, a szürke sivatagba, amivé a világ változott körülötte.”

A FILMRŐL — A RENDEZŐ

És, hogyan mondja el — és értelmezi — mindezt maga Pasolini? lme:

— A film egy milánói nagyiparos-család, a neokapitalista társadalmi hierarchia egy jellegzetes egységének csődjét, összeomlását ábrázolja. A családhoz látogatóba érkezik egy különös, titokzatos fiatalember —

akinek neve sincs a filmben —; talán maga az ó-testamentumi Isten. A család valamennyi tagja beleszeret, s ő magáévá teszi — biblikus értelemben: megszállja — őket, majd amikor eltávozik, valamennyien szenvednek hiányától. Elindulnak megkeresni, visszaszerezni az Istent, vagyis hitüket, életük értelmét. De mert a burzsoázia — a jelenleg legretrográdabb osztály — képviselői, képtelenek erre, s csődbe jutnak. Egyedül a cselédlány találja meg, szülőfalujába, a szegény parasztok közé visszatérve, az Istent; szent lesz és csodákat tesz, mert a szegény parasztok között még elevenen élnek azok a valódi érzések és ideálok, amelyeket az Isten szimbolizál.

— *Filmjét tehát az Isten-keresés parabolájának szánta?*

— Mindenekelőtt a burzsoázia gyilkos, megsemmisítő bírálója. A Teoréma azt fejezi ki, hogy a burzsoázia — mint osztály — menthetetlen. A burzsoáziánál a vallásból is egyszerű divat lett; a polgárság megvásárolta a vallást — annak minden belső tartalma nélkül. A vallás bizonyos morál-rendszeri fejez ki —, amely a burzsoáziánál velejéig hamis. A sivatag-szimbólum azt a belső, lelki sivatagot, jeleníti meg, amiben ezek a nagypolgárok tengődnek; a film befejezése a burzsoáziának, mint osztálynak a történelmi halálra-ítéltségét fejezi ki.

MARXISTA VAGY KATOLIKUS?

— *Ön tehát ismét egy katolikus vallási szimbólum segítségével kívánta kifejezni mondanivalóját. Már régebbi művei nyomán is előfordult, hogy katolikus bíráló a marxizmussal való kacérkodással vádolták; marxista kritikusai viszont vallási miszticizmusát kifogásolták. Engedje meg, hogy megkérdezzem: katolikusnak tartja-e magát, vagy marxistának?*

— Atheista vagyok és laikus. Soha nem kaptam katolikus nevelést — de antiklerikálisat sem. Egyáltalán nem fogadom el a hivatalos katolikus terminológiát. De úgy, mint az olasz nép többsége, katolikus va-

Silvana Mangano: a nagyiparos felesége

gyok — amennyiben ez bizonyos morális principiumok tiszteletben tartását, s egy ősi kultúrkörhöz való tartozást jelent. Gondolkodásomat alapvetően a marxizmus határozza meg. Dehát ez — meggyőződésem szerint — teljesen természetes, hiszen a marxizmus századunkban egyszerűen kikerülhetetlen. Maguk a teológusok is olvasták Marxot, s az értelmesebbek közülük egyet is értenek vele a valóság diagnosztizálásában. Egy társadalom diagnózisa ma — meggyőződésem szerint — kizárólag marxista módszerrel készíthető el. Erre rájöttek a legjobb vallási teoretikusok is, és jövő-képüket a reformizmus szellemében alakították ki. Velük ellentétben, én nem hiszek a szociál-demokráciában, a reformizmusban — csak a forradalomban. Ugyanakkor tudom, hogy pillanatnyilag Európában nincsenek meg a feltételei a forradalom győzelmének. A világtörténelem forradalmait az éhes parasztok csinálták, az éhes proletárok vezetésével. A

mai Európában nincsen számottevő éhezõ munkásosztály — tehát nincs lehetőség a proletárforradalom gyõzelmére. Egy becsületes értelmiséginek, mûvésznak mégis azért kell harcolnia — az eszmék fegyverével —, hogy az eljövendõ forradalmat szolgálja: a fennálló társadalmi rend forradalmi szellemû bírálatát kell adnia. Lényegében ennyi a politikai és mûvészi hitvallásom. A választásokon mindig az Olasz Kommunista Pártra szavazok, bár gyakran vitatkozom a párt egyik vagy másik állásfoglalásával — azért, hogy bírálatommal is használjak a Pártnak.

— Sajnos, nincs helyünk arra, hogy részletes vitát folytassunk az Ön most kifejtett politikai koncepciójáról — amely véleményem szerint néhány következetlenséget is tartalmaz —; még kevésbé van helyünk arra, hogy azt elemezzük: mindez miként tükrõzõdik a Teorémában. De engedje meg, hogy viszszatérjek kissé a vallásosság problémájára, s megkérdem: miért jelenik meg mindig mûveiben az Isten-keresés motívuma?

— Az Istent mint mítikus, poétikus, allegórikus alakot használom; a morál, a tisztaság, a társadalmi igazság koncentrált szimbólumaként, amely mélyen gyökerezik különösen az olasz — és az egész európai — kultúr-körben. Aki ma hívõ katolikus, az kispolgár. Ugyanakkor, paradox módon, a burzsoázia a maga léteivel — a kizsákmányolás tényével — megtagadja a katolikus vallás alapvetõ principiumait is. A Teoréma Istene nem azonos a Vatikán Istenével, hanem egy költõi kép, amely egy õsi és totális mítikába illeszkedik. Van azonban másik célja és oka is annak, hogy bizonyos vallásos színezetû szimbólikát használjak filmjeimben. Ma Nyugat-Európában tökéletesen helytállóak Lenin fejtegetései az elit-kultúra és a tömeg-kultúra viszonyáról. Az Isteni Színjáték-ot legfeljebb százezer olasz érti, a többi soha nem olvasta. Viszont minden olasz részesült — ilyen vagy olyan szintû — vallásos nevelésben. A katolicizmus két évez-

red óta mélyen beleivódott az olasz népbe. A közkeletû katolikus szimbólika tehát arra is alkalmas, hogy ezen keresztül viszonylag nagyobb tömegekhez eljuttassuk — a kommunista forradalom eszméjét. Marx a forradalmat az eszmék „decentralizálásával” képzelte el; a vallási szimbólika révén a kultúra is decentralizálódik: egy forradalmi mû gondolatai így inkább eljutnak a tömegekhez.

— *S hogyan foglalhatná össze azt a mondanivalót, amit a Teoréma forradalmi gondolatának nevezett?*

— Ma Nyugat-Európában a haladó mûvész feladata: rombolni a fennálló, neokapitalista társadalmi rendszert, megkérdõjelezni a burzsoázia hatalmát. Egy társadalmi struktúra hatékony rombolását az adott struktúra legkisebb egységének, leghomogénebb alkotó elemének rombolásával kell megkezdeni. Ez az egység: a család. A Teoréma esetében: egy olasz nagyiparos-család, amely lényegében az egész olasz burzsoáziát képviseli. A Teoréma azt dokumentálja, hogy ezt az osztályt a történelem menthetetlenül és végérvényesen halálra ítélte.

*

Mint bevezetõben írtuk: a Teorémáról folytatott hírlapi, esztétikai viták ezekben a napokban a velencei bíróság elõtt is folytatódnak. (Pasolini közben a torinói színház próbáit vezeti: *Orgia* címû elsõ színpadi komédiáját rendezi.) Nyilvánvaló, hogy — ha elérkezik esetleg a hazai mozikba a Teoréma —, nálunk is sokat kell majd vitatkozni róla, s az is magától értetõdik, hogy az alkotó koncepciója és véleménye saját filmjérõl — enyhén szólva — nem esik pontosan egybe az objektív nézõ ítéletével. Ám úgy véljük, hogy Pasolini nyilatkozata mindenképpen érdekes és hasznos adalék az elkövetkezõ vitákhoz.

ZSUGÁN ISTVÁN